

LATOPISY
AKADEMII SUPRASKIEJ

vol. 3

LATOPISY
AKADEMII SUPRASKIEJ
VOL. 3

JĘZYK NASZEJ MODLITWY — DAWNIEJ I DZIŚ

Pod redakcją
Urszuli Pawluczuk

Białystok 2012

Rada Naukowa

Arcybiskup Białostocki i Gdański Jakub (Białystok),
Arcybiskup Wrocławski i Szczeciński Jeremiasz (Wrocław),
Antoni Mironowicz (Białystok), Aleksander Naumow (Kraków, Wenecja)

Kolegium Redakcyjne

ks. Jarosław Józwick (redaktor naczelny),
Magdalena Żdanuk (sekretarz), ks. Henryk Paprocki,
m. Mikołaja, Jarosław Charkiewicz, Urszula Pawluczuk

Adres Redakcji

Fundacja „Oikonomos”
ul. Św. Mikołaja 5, 15-420 Białystok

Recenzent tomu

prof. zw. dr hab. Antoni Mironowicz

Redakcja techniczna, skład i projekt okładki

Jarosław Charkiewicz

ISSN 2082-9299

Wydawca

Fundacja „Oikonomos”

Druk i oprawa

Orthdruk Sp. z o.o., Białystok

SPIS TREŚCI

Od Redakcji	7
Antoni Mironowicz <i>Ewangelizacja „prostą mową” w XVI wieku</i>	9
Сергей Темчин <i>Пели ли восточные славяне XV-XVI веков псалмы по-древнееврейски</i>	19
Ks. Roman Płoński <i>Ewangelia w służbie liturgicznej (przygoda liturgiczna tekstu Ewangelii świętego Jana 20, 6-7)</i>	27
Teresa Chynczewska-Hennel <i>„Mowa ojców potrzebna od zaraz”. „Iż Rusi słuszna rzecz dla nabożeństwa po grecku i po słowiańsku uczyć się” (Lithos, Kijów 1644)</i>	41
Krystyna Stawecka <i>Ikona Matki Bożej „Krzew Gorejący” – jako wizualizacja tekstów liturgicznych</i>	49
Ks. Marek Ławreszuk <i>Poszukiwanie przyczyny różnic cerkiewnosłowiańskiego i polskiego tłumaczenia tekstu anafory Liturgii św. Bazylego Wielkiego</i>	67
Александр Кравецкий <i>Литургический самиздат XX века: языковые особенности и проблемы рецепции</i>	85
Петя Т. Костадинова <i>Языковые и культурные складыв в Болгарии к применяемому в богослужении языку</i>	95
Aleksander Naumow <i>Język modlitwy jako deklaracja?</i>	105
Marzanna Kuczyńska <i>„Herezja werbalna” – wokół sporów o prawdę języka objawienia</i>	111

Jan Stradomski	
	<i>Ortodoksja języka czy język ortodoksji? Argument lingwistyczny w sporze reprezentantów Kościoła łacińskiego i Cerkwi ruskiej w dobie kontrreformacji</i> 125
Halina Parafianowicz	
	<i>Alaska w dobie rosyjskiej kolonizacji i jej języki liturgiczne</i> 135
Dominika Gapska	
	<i>Proces zmian języka liturgicznego w Serbskiej Cerkwi Prawosławnej na przykładzie oficjów ku czci świętych Serbek</i> 149
Zdravko Stamatovski	
	<i>Nowe strategie i dyskusje dotyczące współczesnych macedońskich przekładów Biblii oraz tekstów liturgicznych</i> 159
Urszula Pawluczuk	
	<i>Białorutenizacja i ukrainizacja języka liturgicznego w Kościele prawosławnym w II Rzeczypospolitej</i> 171
Agata Kawecka, Małgorzata Skowronek, Ivan Petrov	
	<i>Polskojęzyczne translacje tekstów z kręgu „Slavia Orthodoxa”: o projekcie systematyzacji i dokumentacji</i> 183
Dariusz Małaszewski	
	<i>Konflikt na tle języka liturgicznego w parafii prawosławnej w Legnicy</i> 189
Священник Федор Людоговский	
	<i>Языки современной акафистографии: локальные традиции и их взаимодействие</i> 199

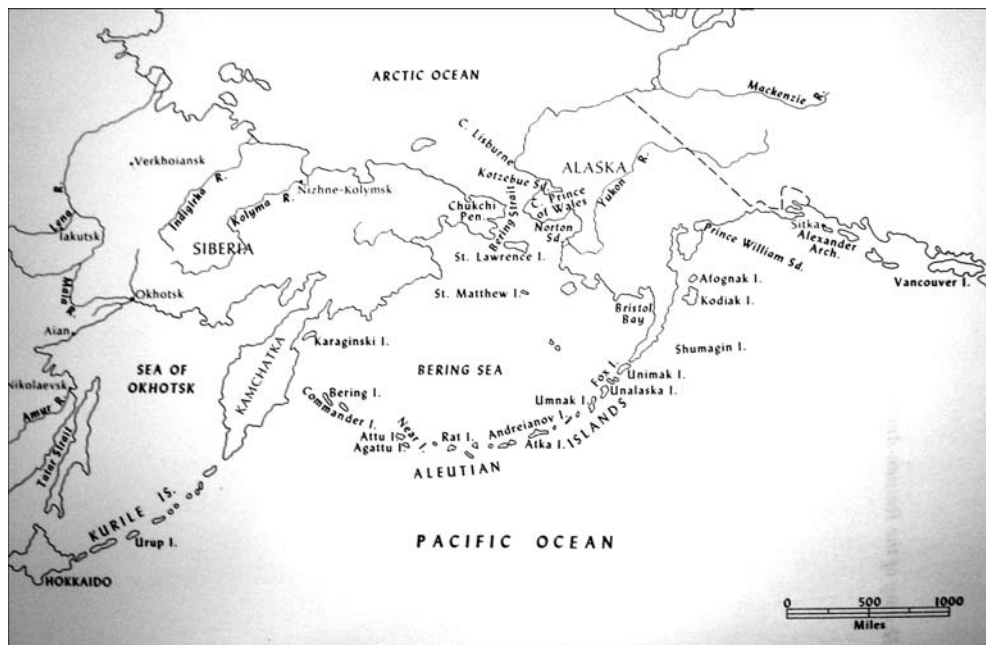
ALASKA W DOBIE ROSYJSKIEJ KOLONIZACJI I JEJ JĘZYKI LITURGICZNE

Słowa kluczowe: Alaska, rosyjska kolonizacja Alaski, język liturgiczny, Kościół prawosławny na Alasce

Rosyjska obecność w Alasce związana jest z postępującą w XVIII w. ekspansją Rosji w głąb Syberii, Dalekiego Wschodu, a następnie poza granice kontynentu azjatyckiego. Wyprawy handlowe i eksploracyjne za Ural, sukcesywny podbój Syberii, a następnie ekspedycja w 1719 r. na Kamczatkę, odkrycie Morza Ochockiego, cieśniny od nazwiska odkrywcy Witusy Beringa (Duńczyka w służbie Rosji, nawróconego na prawosławie) umożliwiły w kilka dekad później dotarcie do Zatoki Sitki i postępującą rosyjską ekspansję na Aleuty i południową Alaskę. W następstwie dwu wypraw Beringa (w 1728 r. i 1741 r.) zaczyna się tzw. gorączka futrzana (do 1798 r.), podczas której zorganizowano ponad 100 wypraw na Aleuty i Kodiak oraz terytorium Alaski. Wraz z odkrywcami, traperami, kupcami (promyszlenniki) podążali też misjonarze, zapoznając stopniowo miejscową ludność (Unangan, czyli Aleutów i Sugpiaq) z prawosławiem. Pod koniec XVIII w. znane są liczne świadectwa misjonarzy rosyjskich, którzy krzewili tam chrześcijaństwo, nawracali i chrzcili Sugpiaqów. Rosyjscy misjonarze starali się włączyć miejscowe wierzenia i interpretować je po chrześcijańsku, czym nieraz udawało im się pozyskiwać autochtonów. Ci ostatni interesowali się zwłaszcza obrzędami pogrzebowymi i upamiętnianiem zmarłych, co im było szczególnie bliskie. Użycie języków miejscowych w modlitwie, a potem też częściowo w liturgii było niezwykle pomocne w zbliżeniu miejscowej ludności do prawosławia¹.

W 1784 r. Grigorij Szelichow i Iwan Golikow założyli na wyspie Kodiak stałą kolonię w Porcie Trzech Świętych Hierarchów (Three Saints Harbor; dziś Old Harbor). Dziesięć lat później, 24 września 1794 z monasteru Walaam dotarło tam ośmiu mnichów wraz z Hermanem (późniejszym świętym Alaski) oraz kilkoma nowicjuszami z misją ewangelizacyjną wśród ludności miejscowej. Ich przybycie na wyspę uważa

¹ R. Kerner, *The Russian Eastward Movement. Some Observation on historical significance*, [w:] *Alaska and Its History*, red. B. Morgan, Sherwood, Seattle – London 1967, s. 3-20. Szerzej na ten temat por. S. A. Mousalimas, *The Transition from Shamanism to Russian Orthodoxy in Alaska*, Providence 1995.

Syberia i rosyjska Ameryka

się za symboliczne zainicjowanie prawosławia na kontynencie amerykańskim. Od tego czasu zaczyna się powolne jego rozszerzanie na wyspie Kodiak, Aleutach i kilku innych archipelagach².

W trakcie pierwszych dekad XIX w. Wyspy Aleuckie (w szczególności Unalaska), wyspa Kodiak oraz Sitka, a następnie region Kuskokwim i pojedyncze forty rosyjskie umiejscowione w kilku nieodległych od wybrzeży punktach Alaski, stawały się ośrodkami handlowymi i administracyjnymi, skąd też stopniowo, choć na niewielką skalę, rozszerzano prawosławie wśród ludności miejscowej. Każdy ochrzczony i nawrócony mieszkaniec tych ziem stawał się obywatelem Rosji, otrzymując w ten sposób społeczną rangę a zarazem szansę na podstawowe wykształcenie, do czego przywiązywano pewną wagę. Edukacja elementarna była popierana zarówno przez Cerkiew, jak i Rosyjsko-Amerykańską Kompanię Handlową, która odegrała szczególną rolę w rozwoju nie tylko handlu, ale i szerzeniu prawosławia na Alasce³. Kompania przez lata zarządzana przez Aleksandra Baranowa, na cześć którego potem jego imieniem nazwano jedną z wysp, pełniła funkcje nie tylko bankierskie, ale i administracyjne. Była też pośrednikiem i dostawcą rozmaitych dóbr i towarów do osiedli kolonistów i lud-

² Warto zauważyć, że w dekanacie Kenai i Kodiak jest kilka starych XIX w. cerkwi i parafii prawosławnych. W tym pierwszym m.in. Seldovia (1820 r.), także Ninilchik (1848 r.).

³ A. Shalkop, *The Russian Orthodox Church in Alaska*, [w:] *Russia's American Colony*, red. S. Frederick Starr, Durham 1987, s. 204-205.

Port Pawłowski na wyspie Kodiak

ności miejscowej, opłacała podróże misjonarzy i dofinansowywała budowę kolejnych świątyń etc.⁴.

Już pierwsi misjonarze z Rosji w pierwszych dekadach XIX w. tłumaczyli liturgię na lokalne języki Alaski. Było to świadome działanie zmierzające w ten sposób do przyciągnięcia do prawosławia ludności autochtonicznej. Szczególną rolę w tym względzie odegrał ks. Iwan Weniaminow (John Veniaminov), który jako pierwszy przetłumaczył katechizm i liturgię na język Aleutów i miał ogromny wpływ na kontakty z miejscowymi, ich edukację i chrystianizację.

Wspólnota prawosławna na wyspie Unalascie (dziś do dekanatu Unalaski przynależy 14 parafii rozrzuconych po rozlicznych wysepkach) datuje się przed 1808 r., w następstwie aktywności rosyjskich misji. W 1808 r. odnotowane jest istnienie tam kaplicy, a od 1824 r. erygowanej parafii z ks. Weniaminowem jako jej proboszczem, który tam służył przez blisko 10 lat, zanim został przeniesiony do Nowoarchangielska⁵.

W latach 1824-1836 ks. Weniaminow pracował wśród Aleutów na Unalascie organizując życie lokalnej społeczności. W 1824 r. założył tam szkołę dla dzieci autochtonów, w której także przyuczano młodzież do prac ciesielskich i kamieniarskich. Duchowny

⁴ Piszą o tym: H. Chevigny, *Lord of Alaska; Baranov and the Russian Adventure*, Portland 1951; E. Engstrom, *Alexander Baranov & Pacific Empire*, Juneau 2004.

⁵ A. Shalkop, op. cit., s. 197; P. A. Tikhmenev, *A History of the Russian-American Company*. Przekł. R. A. Pierce, A. S. Donnelly, Seattle-London 1978, s. 189-190. Podaje on, że w tym czasie życiem religijnym w koloniach rosyjskich na Alasce zarządzało 4 księży prawosławnych. Do 1839 r. było tam 10.581 wyznawców prawosławia (w tym 734 Rosjan, 1.295 Kreoli oraz 8.532 autochtonów).

opracował alfabet dla języka aleuckiego (użył w tym celu cyrylicy, bo Aleuci nie mieli własnego) i dokonał tłumaczeń katechizmu, ksiąg liturgicznych i Ewangelii Św. Mateusza, także części Św. Łukasza oraz Dziejów Apostolskich. Jak napisał potem we wstępie do wydanej pracy w 1840 r. w St. Petersburgu, tłumaczenie zrobił w 1828 r., a potem uzupełniali je również Iwan i Semen Pańkow oraz Piotr Burenin. W ten sposób poprawiony tekst został wysłany do ks. Jakuba Niecwietowa (Jacobus Netsvetova), który poczynił niezbędne poprawki, by był on zrozumiały dla tubylców. Niecwietow był synem Rosjanina i autochtonki, nauki pobierał w Irkucku i doskonale znał miejscowe dialekty⁶.

Bodaj największym osiągnięciem ks. Weniaminowa była książka *The Patway to the Kingdom of Heaven* przetłumaczona na kilkanaście miejscowych języków (m.in. tlingit, alutiiq, yupik, inupiaq, ingalik i in.), która do dziś jest używana w lokalnych społecznościach na Alasce. Warto też podkreślić, że rosyjscy misjonarze kultywowali muzykę cerkiewną w czasie liturgii i starali się przyuczać chórzystów spośród uzdolnionej muzycznie ludności miejscowej, jak też przysposabiać następców do posługi religijnej. Do dziś nabożeństwa w soborze Wniebowstąpienia Pańskiego w Unalascie odbywają się w języku aleuckim, cerkiewnosłowiańskim oraz angielskim. Przechowywana tam też jest kopia Ewangelii Św. Mateusza w języku aleuckim⁷.

W 1836 r., po śmierci żony, ks. Weniaminow powrócił do Rosji i został mnichem, przyjmując imię Innocenty. W 1840 r. uzyskał sakrę biskupią, a w rok później wysłany został na Alaskę, jako pierwszy rezydujący tam biskup Kamczatki, Kuryli i Aleutów z siedzibą w Nowoarchangielsku (późniejsza Sitka). Osada, założona w 1799 r. jako baza handlu futrami, z czasem się rozbudowywała, stając się niebawem kulturalnym i politycznym centrum, a więc swoistą stolicą rosyjskich posiadłości w Ameryce Północnej. W latach 1837-1839 szalejąca w koloniach epidemia zdziesiątkowała ludność miejscową, zwłaszcza Tlingitów, bowiem większość z nich nie poddała się szczepieniom, więc umierały całe rodziny⁸. W naturalny też sposób ograniczone zostały kontakty misjonarzy z ludnością miejscową, która z czasem (a przynajmniej niektóre plemiona) poddała się szczepieniom.

W trakcie kilkunastu lat swojej posługi biskupiej (1841-1859) Innocenty odegrał niezwykle aktywną rolę w rozwoju prawosławia na Alasce (w 1971r. został on kanonizowany przez Rosyjską Cerkiew). Warto podkreślić, że przywiązywał on również dużą rolę do elementarnego kształcenia ludności miejscowej. Równolegle, obok pracy misyjnej i budowanych kaplic i cerkwi, zakładano też elementarne szkoły dwujęzyczne,

⁶ P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 192; www.asna.ca/alaska/aleut/gospel-saint-matthew.pdf [dostęp 30.08.2012].

⁷ <http://oca.org/parishes/OCA-AK-UNAHAK> [dostęp 30.08.2012].

⁸ P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 198-199.

Metropolita Innocenty Weniaminow (1797-1879)

bowiem nauczano w j. rosyjskim i kodiak-uleckim (alutiij)⁹. Należy podkreślić, że słowniki opracowane przez ks. Weniaminowa, przy wydatnej pomocy ks. Niecwietowa miały

⁹ P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 194-198. Do 1840 r. na terenie kolonii funkcjonowało 8 szkół elementarnych dla autochtonów, a więc 4 szkoły dla chłopców (gdzie naukę pobierało 100 uczniów) i 4 dla dziewcząt (o innym programie nauczania i mniejszej liczbie uczennic).

duże znaczenie i odegrały ważną rolę również w nauce czytania i pisania wśród Aleutów, a więc stopniowym zmniejszaniu analfabetyzmu. Co więcej, w szkołach nierzadko uczono trzech języków – miejscowego, rosyjskiego i cerkiewnosłowiańskiego¹⁰.

W 1841r. do Nowoarchangielska przeniesiono z Kamczatki seminarium przygotowujące dla potrzeb misyjnych duchownych, także tłumaczy do kontaktów z miejscową ludnością. W rok później nauki tam miało pobierać 23 Kreoli i autochtonów. W seminarium tym kształcił się także niezwykle potem zasłużony w działalności misyjnej, wspomniany już wcześniej ks. Niecwietow. Był on szczególnie pomocny w tłumaczeniach z języka tlingit oraz wielu miejscowych dialektów aleuckich i eskimoskich. Duchowny w przyszłości też przygotował do pracy misyjnej miejscowych Indian i Kreoli, m.in. Innocentego Szajasznikowa (Innocent Shayashnikov) i Ławrentija Salamatowa (Laurence Salamatov). Duchowni ci tłumaczyli na język aleucki, a ściślej jego dialekt zachodni z wyspy Atka, m.in. Ewangelię św. Marka, św. Łukasza i św. Jana¹¹.

W seminarium w Nowoarchangielsku uczono także pisania ikon. Niektóre z nich, jak się uważa, przetrwały w miejscowych cerkwiach w Kenai i na Aleutach, choć większość z nich była sprowadzana z Rosji, nierzadko finansowana przez rodzinę carską¹². Faktem jest, że w czasach rosyjskiej kolonizacji Alaski przywiązywano dużą wagę do tłumaczeń katechizmu i Ewangelii na lokalne języki, co miało służyć niełatwej przecież działalności misyjnej. Warto dodać, że odmienności kulturowe, a zwłaszcza poligamia i szamanizm, a także warunki klimatyczne i trudności w przemieszczaniu się misjonarzy po przepastnych terytoriach, jak również życie nomadyczne licznych plemion, z którymi trudno było nawiązać kontakt, powodowały zawsze ogromne utrudnienia w pracy misjonarzy z autochtonami.

To w dużej mierze dzięki inicjatywom biskupa Innocentego – mimo niedostatków kadrowych i ograniczonej liczby misjonarzy – poszerzano stopniowo działalność misyjną w głąb interioru Alaski. Dzięki pomocy miejscowej ludności, ofiarującej futra Rosyjsko-Amerykańskiej Kompanii Handlowej, w Nowoarchangielsku powstała najpierw większa kaplica, a potem zbudowano cerkiew, zakupiono świeczniki i inne utensylia liturgiczne, ikony (m.in. Kazańskiej Bogurodzicy). Od 1848 r. cerkiew Św. Michała Archanioła w Nowoarchangielsku podniesiono do rangi soboru (była tu bowiem siedzibą biskupa Kamczatki, Kuryli i Aleutów)¹³. Rozbudowana z czasem piękna i imponująca świątynia nadała miastu szczególny charakter i do dziś dominuje na widokówkach Sitki.

¹⁰ V. Ivanov, *The Russian Orthodox Church of Alaska and the Aleutian Islands and Its Relation to Native American Traditions – An Attempt at the Multicultural Society, 1794-1912*, Washington, 1997, s. 9, 21 i in. W przyszłości doszło jeszcze nauczanie języka angielskiego. W praktyce więc już wówczas była to, jak byśmy dzisiaj powiedzieli, edukacja multikulturalna.

¹¹ www.loc.gov/exhibits/russian/russch8.html [dostęp 22.08.2012]; www.asna.ca/alaska/aleut/at [dostęp 7.09.2012]; P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 379.

¹² A. Shalkop, op. cit., s. 208.

¹³ P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 389.

Ale biskupi tam rezydujący zawsze zmagali się z rozlicznymi problemami w swojej działalności, zwłaszcza finansowymi i niedostatkiem duchownych do pracy misyjnej. Przeniesienie w 1858 r. siedziby biskupstwa oraz seminarium do Jakucka w sposób naturalny niejako osłabiło prace misyjne na Alasce. Warto wszak pamiętać, że szczególne znaczenie w planach rosyjskich zawsze miała i tak Syberia, a struktury cerkiewne na Alasce wchodziły administracyjnie w skład jej diecezji.

Jednym ze starszych i ważnych miejsc dla prawosławia na Alasce jest Russian Mission (Ikogmiut), wieś założona w 1836 r. przez misjonarzy rosyjskich. Ks. Niecwietow (w 1994 r. kanonizowany), który wcześniej służył w Atce i pomagał w tłumaczeniach tekstów religijnych i liturgii na miejscowe dialekty na Unalascie, w 1845 r. został przeniesiony do bardzo trudnej i wymagającej ogromnego poświęcenia pracy misyjnej w dorzecze Jukonu w regionie Kuskokwim. Tu zgłębił miejscowy dialekt (Central Alaska Yupik, albo jak to wówczas nazywano Yukon-Kuskokwim), nad którym w przyszłości pracował Zachary Belkow (Zakhari Belkov). W kolejnych latach, dzięki usilnym kontaktom z ludnością miejscową, ks. Niecwietow pozyskiwał dla prawosławia nowych wyznawców, konsekwentnie wprowadzając do liturgii dwujęzyczność (tj. cerkiewnosłowiański i miejscowe dialekty)¹⁴.

Początkowo nabożeństwa odbywały się w namiocie, przenoszonym z miejsca na miejsce. W 1847 r., po chrzcie jednego z wodzów plemienia zamieszkałego nad rzeką Kvikhpak, niedługo potem 93 autochtonów przystąpiło również do chrztu. Za ich przykładem poszło również liczne grono z plemion: Ingelik oraz Ingalit. W 1849 r. ks. Niecwietow wznosił w Russian Mission pierwszą cerkiew, pod wezwaniem Podwyższenia Świętego Krzyża. Miejscowość stała się stałym miejscem zamieszkania misjonarzy, którzy udawali się na misje do ludności miejscowej i obsługiwali w pewnej mierze region Kuskokwim. Do 1853 r., jak podawano potem w raportach, w okolicy Kvikhpak było 1.720 nawróconych autochtonów¹⁵. Warto wszak pamiętać, że te papierowe statystyki nie zawsze i niezbyt wiernie odzwierciedlały realia. W praktyce bowiem ochrzczeni tubylcy, zwłaszcza po odejździe misjonarzy i bez regularnego z nimi kontaktu, nierzadko powracali do wierzeń i praktyk plemiennych, albo po prostu stosowali je równolegle. Ale z biegiem czasu, w kolejnych pokoleniach wśród różnych plemion na Alasce prawosławie zadomowiło się, okrzepło i do dziś ma wiernych wyznawców.

Aktualnie w Russian Mission mieszka ok. 300 osób, w większości prawosławnych. W istniejącej tu cerkwi, będącą bodaj 5-tą z kolei, po licznych zniszczeniach i kolejnych odbudowach, nabożeństwa odbywają się w kilku językach, zwłaszcza angielskim i dialektach miejscowych (m.in. yupik). Do dziś też są w niej używane niektóre z XIX-wiecznych liturgicznych utensyliów¹⁶.

¹⁴ V. Ivanov, op. cit., s. 18-19, 31-32.

¹⁵ P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 382-383.

¹⁶ <http://oca.org/parishes/OCA-AK-RUMEHC> [dostęp 30.082012].

Trudne warunki klimatyczne, ogromne odległości dzielące poszczególne osady, a więc i rozliczne utrudnienia w prowadzeniu handlu, nie sprzyjały również misjonarzom borykającym się z wcale nie mniejszymi problemami. Różnice kulturowe, niechęć, wrogość i wojny z plemionami miejscowymi czyniło kolonizację, a więc i chrystianizację, tych przepastnych terenów bardzo trudną czy wręcz niemożliwą. Z czasem Rosjanie utwierdzali się w tym przekonaniu i w połowie XIX w. zaczęli niejako wycofywać się z rozległych planów podboju i osadnictwa na tych nieprzyjaznych dla kolonizatorów terenach¹⁷.

Pomysły na temat ewentualności wyzbycia się i sprzedaży niezagospodarowanych rozległych obszarów kolonii na kontynencie amerykańskim pojawiały się coraz częściej od połowy XIX w. Podobne też pogłoski i opinie krążyły na gruncie amerykańskim. Praktycznie przez 125 lat Rosjanie nie zagospodarowali tej „góry lodu”, jak ją czasem określano. W kilku skupiskach w tym czasie łącznie mieszkało tam – w zależności od roku – ok. 600-800 Rosjan. Zdarzały się małżeństwa Rosjan z miejscowymi, ale z czasem nie były one zbyt liczne. Nierzadko też kolonizatorzy opuszczali te tereny i założone tam rodziny (żony i dzieci), którym z pomocą przychodzili misjonarze i Rosyjsko-Amerykańska Kompania Handlowa. Wspierano ich zarówno duchowo, jak i materialnie, a dzieci posyłano do szkół miejscowych. W Nowoarchangielsku, na miejscu przeniesionego w 1858 r. seminarium do Jakucka, założono szkołę podstawową i gimnazjum dla dzieci duchownych oraz pracowników Rosyjsko-Amerykańskiej Kompanii Handlowej, które do czasu sprzedaży Alaski rozbudowały swój program nauczania i nieźle funkcjonowały¹⁸.

Car Aleksander II, pod niemałym wpływem wcześniejszych sugestii młodszego brata, wielkiego księcia Konstantego Romanowa, zgodził się na sprzedaż Alaski i stosowną decyzję podpisał 16 grudnia 1866 r. Konstanty, a nie był w tym odosobniony, argumentował, że Amerykanie „zaokrąglając” swoje terytorium wcześniej czy później zechcą sięgnąć po Alaskę. Lepiej więc uniknąć możliwości takiej konfrontacji i ją po prostu sprzedać, tym bardziej że Amerykanie wcześniej zakupili od Francji Luizjanę, a od Hiszpanii Florydę. Dodatkowym powodem był też fakt, że Rosja po wojnie krymskiej potrzebowała gotówki. Ponadto Brytyjczycy wkraczali na tereny Alaski ze strony Kanady, co również powodowało pewne trudności, a także konflikty z miejscowymi plemionami indiańskimi¹⁹. Tak czy inaczej zarówno USA, jak i Rosja były zainteresowane

¹⁷ Szerzej na ten temat por. L. T. Black, *Russians in Alaska, 1732-1867*, Fairbanks 2004; P. A. Tikhmenev, op. cit., s. 384. Tikhmenev podaje, że do 1860 r. w rosyjskich koloniach zamieszkiwało 12.028 chrześcijan. Byli to w przeważającej mierze Aleuci (4.392), Kreole (1.676), Kuskokwimcy (1.395), także Kenai, Chugach, Ingelik i Ingalit, Kolosh i in. oraz 784 Rosjan.

¹⁸ A. Shalkop, op. cit., s. 200. Szkoła podstawowa zamknięta została w listopadzie 1874 r., a gimnazjum chyba przetrwało trochę dłużej.

¹⁹ R. R. Jensen, *The Alaska Purchase and Russian-American Relations*, Seattle 1975, s. 13, 52.

transakcją, choć i po obu stronach nie brak było całkowicie sprzecznych ocen takiego przedsięwzięcia.

Rokowania w Waszyngtonie, które prowadził ambasador Eduard de Stoeckl z sekretarzem stanu Williamem Sewardem ponoć sfinalizowano ... w trakcie jednej nocy! Oferta finansowa Amerykanów 7,2 mln USD (Rosjanie jakoby spodziewali się przynajmniej 5 mln USD) została natychmiast przyjęta przez dyplomatę rosyjskiego. Po otrzymaniu stosownej aprobaty telegraficznej ze strony cara przygotowywana umowa została więc dokonana. W dniu 30 marca 1867 r., wczesnym rankiem ok. godz. 4.00, uzgodniony 27-stronicowy tekst traktatu w języku angielskim i francuskim podpisał Stoeckl z Sewardem²⁰. Warto wszak dodać, że wielu kongresmanów, jak i szerokie rzesze Amerykanów sam zakup uważały za nie tylko zbyteczny, ale i bardzo niekorzystny od strony finansowej. Niektórych z polityków usłudni dziennikarze w Waszyngtonie – opłacani przez ambasadora rosyjskiego Stoeckla – postarali się do niej przekonać, a ci z kolei pozyskali poparcie dla zawartej umowy członków Senatu. Ratyfikacja traktatu ze strony USA, po wcześniejszej ratyfikacji przez Rosję, odbyła się 20 czerwca 1867 r., ale znacznie trudniej przyszło wyasygnowanie przez Izbę Reprezentantów stosownej sumy przewidzianej w zawartej transakcji²¹. W powszechny obieg weszło nawet określenie, że był to „zimowy ogród Sewarda”, który sfinalizował zakup w dużej mierze nie akceptowany przez rodaków. Z drugiej strony w Rosji też nie brak było sprzecznych opinii na temat tej transakcji. Ambasador został sownie wynagrodzony (25 tys. dol.) i odznaczony za zasługi przez cara, ale nierzadko też Rosjanie krytykowali „niefortunną decyzję”, która z czasem - zwłaszcza w związku z późniejszymi odkryciami tam wielkich bogactw i złóż surowców – miała coraz więcej krytyków.

18 października 1867r. odbyło się w Nowoarchangielsku (nazwę miasta zmieniono na Sitka; pełniła funkcję stolicy terytorium, a potem stanu do 1906r., kiedy przeniesiono ją do Juneau) oficjalne przekazanie władzy Amerykanom. Przed urzędem gubernatora, który mieścił się w pałacu Baranowa, zgromadziły się tłumy kolonistów i żołnierzy. Były stosowne mowy, salwy armatnie, opuszczenie flagi rosyjskiej i wciągnięcie na jej miejsce amerykańskiej etc. Większość spośród ok. 800 rosyjskich kolonistów zadeklarowało powrót do Rosji. W praktyce wyjechali wszyscy, bowiem z powodu konfliktu z amerykańskim garnizonem taką decyzję podjęli i pozostali. Ostatnim statkiem odpłynęli i ci Rosjanie, którzy wcześniej deklarowali pozostanie na Alasce²².

²⁰ R. R. Jensen, *The Alaska...*, s. 50-61, 77-78, 132.

²¹ Szerzej o tym pisze D. H. Miller, *The Alaska Treaty*, Kingston, Ontario 1981, s. 104-111, 176-192; także R. E. Welch Jr., *American Public Opinion and the Purchase of Russian America*, [w:] *Alaska and Its History*, red. Morgan, Sherwood, Seattle – London 1967, s. 273-292.

²² W. Pieskow, *Najtańsza skrzynia lodu w dziejach świata*, „Forum”, nr 48, 26 listopada – 2 grudnia 2007 (przedruk z „Rossijskoj Gaziety”).

Sprzedż Alaski miała bezpośrednie i ogromnie niekorzystne następstwa dla miejscowej ludności prawosławnej, a w szczególności kreolskich duchownych. Ich dalsza posługa była szczególnie trudna w nowych okolicznościach, tym bardziej że towarzyszyło im poczucie osamotnienia i pozostawienia samych sobie. Biskup Paweł znalazł również się w wyjątkowo trudnej sytuacji, jak kler oraz wierni, pozostawieni przez niedawną protektorkę Rosję, która niejako „umyla ręce”²³.

Położenie ludności miejscowej na Alasce, zwłaszcza prawosławnych, w kolejnych dekadach okazało się szczególnie trudne, także i z powodu prowadzonych tam misji protestanckich²⁴ oraz katolickich. Przynależność Alaski do USA i postępująca z czasem kolonizacja, a wraz z nią amerykanizacja, asymilacja i modernizacja, zmieniły zasadniczo oblicze tych przez wieki dziewiczych, z rzadka zamieszkałych obszarów. Prawosławie znajdzie się tam w swego rodzaju odwrocie²⁵. Zagrożona też wydawała się jego dalsza egzystencja, zwłaszcza po rewolucji i upadku carskiej Rosji. Z drugiej zaś strony prawosławni duchowni, zwłaszcza kreolscy, posługując się miejscowymi dialektami w liturgii i kontaktach z ludnością autochtoniczną zachowali też wiernych i oddanych wyznawców. Czasem im w sukurs, trochę jakby paradoksalnie, przychodziła przyspieszona amerykanizacja i misje protestanckie, w następstwie których część ludności miejscowej utwierdziła się w swojej wierze, bądź powróciła do religii i tradycji prawosławnej²⁶.

Pod koniec XIX w. znane są przypadki zbiorowych chrztów plemion, o które prosili ich wodzowie. Parafia św. Mikołaja w Juneau powstała w głównej mierze z inicjatywy członków indiańskiego plemienia Tlingit (1894 r.), którzy nie chcieli dołączyć do protestanckiej, anglojęzycznej parafii znacznie rozbudowanej pod koniec XIX w. po osławionej „gorączce złota”, która objęła też okolice Juneau. Z poszukiwaczami złota przybywali tam również misjonarze protestancy. Niektórzy Tlingici, wraz z przywódcami przyjmowali chrzest w Sitce, a inni byli chrzczeni podczas wizyty w 1894 r. dusz-

²³ A. Shalkop, op. cit., s. 198-201. Nowoarchangielsk, od teraz Sitka, stracił na znaczeniu, także i dlatego, że siedzibę biskupa w 1870 r. przeniesiono do San Francisco, gdzie też urzędował konsul rosyjski.

²⁴ Rev. S. Jackson, *Alaska and Missions on the North Pacific Coast*, New York 1880. Duchowny presbiteriański podaje, że w czasie sprzedaży Alaski jej bezkresne terytoria zamieszkiwało szacunkowo 30-50 tys. osób, w tym ponad 12 tys. byli to prawosławni (s. 127, 129). Co ciekawe, pastor pisze, że po 10 latach kościoły amerykańskie bynajmniej – wbrew zapowiedziom i oczekiwaniom – nie okazały się bardziej operatywne i skuteczne w swoich poczynaniach misyjnych wobec autochtonów na Alasce (s. 129-133 i n.). Warto dodać, że był on – w odróżnieniu od rosyjskich misjonarzy uczących się języków autochtonów i wprowadzających dwujęzyczność – zdecydowanym rzecznikiem szeroko rozumianej amerykanizacji, w tym również wprowadzenia obligatoryjnie języka angielskiego do liturgii.

²⁵ V. Ivanov, op. cit., s. 25. Pisze on, że wraz z postępującą amerykanizacją i działaniami pastora Sheldona idea wielojęzyczności i nauczaniu miejscowych języków została zarzucona. Do 1912 r. zlikwidowano ostatnie szkoły nauczające w języku aleuckim.

²⁶ Pisze o tym m.in. T. C. Hinckley, *The Americanization of Alaska, 1867-1897*, Palo Alto 1972; A. Shalkop, op. cit., s. 209.

pasterskiej biskupa Mikołaja (Ziorowa)²⁷. Z czasem też w XX w. można zaobserwować powolny wzrost wyznawców prawosławia na Alasce.

Warto wspomnieć, że ludność aleucka ucierpiała poważnie w czasie II wojny światowej, bowiem była internowana i przeniesiona do obozów odosobnienia. Alaska, mająca wówczas jeszcze status terytorium USA, a nie stanu, ze względu na swoje położenie geograficzne i zagrożenie ze strony Japonii, odgrywała ważne miejsce w polityce i strategii USA. Po ataku na Pearl Harbor, a potem inwazji na Aleuty ludność miejscową z kilku wysp Japończycy wywieźli do obozów w Japonii. Z innych zaś wysp aleuckich również Amerykanie przesiedlili ich mieszkańców, z których większość już nigdy nie powróciła w swoje strony ojczyste. Wśród internowanych Aleutów, przymusowo przesiedlonych, byli również prawosławni. Ucierpiały też z nimi ikony, które mieszkańcy wraz z innymi utensyliami liturgicznymi zabrali ze sobą, i które przez dłuższy czas przechowywane były w składach w miejscach odosobnienia Aleutów. Z powodu mrozów, wilgoci i niekorzystnych warunków ikony ulegały niszczeniu. Po latach podane zostały starannej i żmudnej restauracji, by powrócić do świątyń i wiernych²⁸.

Wybitnym znawcą Aleutów, specjalistą w sprawach religii i wielokulturowości jest niezwykle duchowny, dr Michael Oleksa, urodzony w Allentown w Pensylwanii. Przybył na Alaskę w sierpniu 1970 r. na kanonizację św. Hermana – na zaproszenie najstarszej społeczności prawosławnej Alutiiq z Old Harbor na wyspie Kodiak - jako seminarzysta Seminarium Św. Włodzimierza. Po skończeniu studiów w 1973 r. powrócił na Alaskę i pracował w Pastoral School w Kenai, a potem zmieniał miejsca zamieszkania, poznał tam żonę Xenię i pozostał na Alasce. Ksiądz spędził tam kilkadziesiąt lat (i jest tam nadal), pełniąc posługę w różnych wsiach i miejscowościach autochtonów „zapomnianych przez ludzi”. Nauczył się miejscowych języków i poznał kultury ludności autochtonicznej – Atabasków, Eskimosów Yupik (skąd pochodzi jego małżonka), Tlingit, Aleutów, Alutiiq. Tu rodziły się kolejne ich z czwórki dzieci. W 1988 na Wydziale Teologii Prawosławnej na uniwersytecie w Preszovie na Słowacji ks. Oleksa obronił doktorat poświęcony ludności tubylczej Alaski w czasach jej przynależności do Rosji (1741-1867). Ks. dr Oleksa ma niezwykle dorobek pisarski i jest niekwestionowanym autorytetem w sprawach zwyczajów, kultury i religii ludności rdzennej Alaski²⁹. Po kilkudziesięciu latach pracy spotkały go liczne wyróżnienia

²⁷ Patrz S. Kan, *Memory Eternal. Tlingit Culture and Russian Orthodox Christianity through Two Centuries*, Seattle 1999.

²⁸ <http://oca.org/parishes/OCA-AK-UNAHAK> [dostęp: 30.08.2012]; D. Weatherford, *American Women during World War II. An Encyclopedia*, New York – London 2010, s. 18.

²⁹ M. Oleksa, *Orthodox Alaska: A Theology of Mission*, Crestwood 1992 (na bazie pracy doktorskiej); *Alaskan Missionary Spirituality*, red. M. Oleksa, Crestwood 2010 (II wyd.).

i odznaczenia przez gubernatora Alaski. Był też wybrany w Anchorage człowiekiem roku z Alaski³⁰.

Warto wspomnieć, że w dzisiejszej wieloetnicznej parafii św. Innocentego z Alaski w Anchorage językiem liturgicznym jest angielski, przy pomocniczym użyciu języka cerkiewnosłowiańskiego oraz języków narodowych parafian. Są to głównie, oprócz ludności autochtonicznej i Amerykanów, Rosjanie oraz Grecy. W niektórych w małych społecznościach lokalnych, często odizolowanych od reszty świata, kultywuje się prawosławie i związane z nim tradycje. Napływowa ludność prawosławna na Alasce, podobnie jak w całych Stanach Zjednoczonych, liturgię odbywa przeważnie w języku angielskim, bądź językach narodowych. Spotyka się tu również cerkiew koptyjską, także staroobrzędowców.

W dekanacie Unalaski znajdują się jedne z najstarszych, historyczne cerkwie. Parafia Św. Mikołaja w Atce działa od 1825 roku. Jest ona położona na wyspie Atka w odległości 1200 mil z Anchorage (!) i jest bodaj najbardziej odizolowaną wsią Aleutów w Archipelagu Aleutów, najdalej wysuniętym na zachód zakątkiem USA. Cerkiew św. Mikołaja była zawsze centrum życia lokalnej społeczności. Ważną rolę też odgrywała tam szkoła, której nadano imię ks. Niecwietowa. W 1997 roku uczęszczało do niej 22 uczniów ze 106-osobowej społeczności miejscowej. Wszyscy oni byli członkami grupy tanecznej (The Atka Dancers), kultywującej miejscowe tradycje³¹.

Jedną ze starszych parafii, bowiem istnieje od 1830 r, jest parafia św. Piotra i Pawła w St. Paul na Unalasce. Jest też największą społecznością aleucką i do dziś ważnym ośrodkiem prawosławia. Posiada wolnostojącą drewnianą cerkiew zbudowaną jeszcze przez rosyjskich misjonarzy. Językiem liturgicznym nabożeństw obchodzonych w stylu juliańskim jest angielski, ale też cerkiewnosłowiański oraz okazjonalnie aleucki. Kultywowane są tam stare tradycje kołędowania („starring”, Troparion i inne hymny etc.) i wspólne świątowanie³².

Alaska z olbrzymim terytorium, niezliczonymi bogactwami naturalnymi jest do dziś stanem słabo zaludnionym (niespełna 670 tys.), choć stając się też wielką atrakcją turystyczną przyciąga coraz liczniejszych turystów, a czasem też nowych osadników. Jak całe Stany Zjednoczone jest wieloetniczna, wielokulturowa i wieloreligijna. Prawosławie jest tam obecne od ponad dwóch stuleci, a w ostatnich dekadach obserwuje się tam wzrost liczby wiernych. Do dziś na Alasce językiem liturgii w cerkwiach – oprócz dominującego języka angielskiego – są języki miejscowe (Eskimosów, Indian), cerkiewnosłowiański, nieraz z przewagą rosyjskiego, a także w lokalnych społecznościach inne języki narodowe wyznawców prawosławia.

³⁰ <http://www.fatheroleksa.org> [dostęp: 30.08.2012].

³¹ <http://oca.org/parishes/OCA-AK-ATKSNC> [dostęp: 30.08.2012].

³² <http://oca.org/parishes/OCA-AK-STPSPP> [dostęp: 30.08.2012].

SUMMARY

Halina Parafianowicz, Białystok

Alaska at the time of Russian colonisation and its liturgical languages

Keywords: Alaska, Russian Colonisation of Alaska, Liturgical Language, Orthodox Church in Alaska

As a follow up to the Russian colonisation of Alaska in the XVIII century, in 1794 eight monks from the Russian monastery Valaamo together with saint Herman came to island Kodiak in order to evangelise the indigenous people. Already the first missionaries from Russia in the first decades of the XIX century translated the liturgy into the vernacular languages of Alaska, particularly father John Veniaminov (future bishop Innokenty) translated the catechism, liturgical books, the Gospel of saint Matthew and others into Aleutian. Bilingual (Russian and Kodiak-Aleutian) elementary schools were founded. In 1841 the theological seminary was transferred to New Archangelsk in order to educate future priests and translators. Father Netsvetov celebrated also bilingual (i.e. in Church Slavonic and vernacular dialects) liturgies in order to attract new faithful to the Orthodox Church. Since in 1867 Alaska was sold to the Americans, protestant and catholic missionaries came and the Aleutian schools were closed. Still in the XX century the number of the Orthodox in Alaska increased and until this day in Alaska the liturgy is celebrated – apart from the dominating English – also in the vernacular languages (of the Eskimos and Indians), Church Slavonic (often influenced by Russian) as well as in the other languages of the faithful.